

UČITI ŽIVJETI ZAJEDNO

Tri konstitutivna naroda u BiH istovremeno većina i manjina

Tomo VUKŠIĆ

Sarajevo

Sažetak

Ova studija, koja se bavi pitanjem odnosa većine i manjine u BiH, sastavljena je od pet cjelina. A budući da je ova problematika do te mjere složena da su sva tri konstitutivna naroda – Hrvati, Srbi i Bošnjaci – danas istovremeno na jednom području većina a na drugom manjina te da su ovi isti narodi kroz prošlost prelazili iz stanja većine u stanje manjine ili obratno, stoga ćemo u prvom dijelu, prateći statističke pokazatelje, vidjeti kako se dogodilo da je nekadašnja etnička i vjerska većina postala današnja manjina, odnosno kako je nekadašnja manjina prešla u stanje današnje većine. Tj., kako su katolici tijekom prošlosti, uključujući i događaje iz posljednjega rata, iz stanja apsolutne većine postali društvena manjina. Zatim kako su pravoslavci iz stanja manjine najprije prešli u stanje većine pa tu poziciju u novije vrijeme izgubili. I na kraju, kako bi muslimani, kojih prije nekoliko stoljeća uopće nije bilo, u skorij budućnosti mogli postati čak apsolutna većina. U drugom dijelu pozabavit ćemo se političkom stvarnošću poslije Dayton a i zaštiti ljudskih prava, posebice manjinskih. Treći dio posvećen je problematici ratnih stradalnika, izbjeglica i raseljenih osoba i njihovu povratku. Četvrto poglavlje je specifična priča o sadašnjoj stvarnoj većini i manjini u BiH u kojoj su, pored drugih manjinskih skupina, sva tri naroda – Hrvati, Srbi i Bošnjaci – istovremeno i konstitutivni na cijelom području i manjina u najmanje polovici BiH. I na kraju, nakon brojnih ilustrativnih karata, grafikona i tablica koje prate cijeli tekst, izrečene su neke teze i zaključci na pravcu traženja rješenja problema.

Za početak rasprave valja podsjetiti da cijelo područje Balkana bitno obilježava problem manjina.¹ Dio toga pitanja je, naravno, i BiH. No, prije negoli se prijeđe na temu današnje većine i manjine u BiH, potrebno je ukratko se prisjetiti kako je u prošlosti došlo do toga da su etnička i konfesionalna karta ovih krajeva postale tako komplicirane. Naime, za ispravno razumijevanje današnje problematike, važno je podsjetiti na vrijeme kada su se na ovim stranama pojavile različite vjerske i etničke grupe i na način kako su njihovi sljedbenici kroz prošlost živjeli jedni pored drugih.

1. BiH u prošlosti: većina postala manjina a manjina većina

1.1. Polagano nestajanje i stalno preživljavanje katolika

Prisutnost katolika na ovim stranama zagantirana već od biblijskih vremena (usp. 2 Tim 4,10). No, turska okupacija ovih krajeva 1463. godine označila je tragičnu prekretnicu u života katolika u BiH. Naime, prema nekim studijama tada je u BiH bilo oko 750.000 katolika

¹ Usp. Gerhard SEEWANN, "Mindeheitkonflikte im Balkanraum", u AA. VV., *Minderheiten: Brücke oder Konfliktpotential im östlichen Europa. Tagung der forost-Projektgruppe III in Regensburg am 28. Juni 2002*, Forost, München 2002., str. 7-13.

(85,22%), oko 80.000 "bosanskih krstjana" (9,09%) i oko 50.000 pravoslavaca (5,68%).² Poslije toga, za vrijeme turske dominacije ovim krajevima najveći je stradalnik bio obični kršćanski puk, naročito onaj katoličke vjere. Katolici, koji su redovito simpatizirali zapadne sile, nerijetko su se bunili pa je nakon svake pobune slijedio progon. Stotine tisuća katolika moralo se iseliti iz BiH u druge krajeve prema sjeveru ili prema jugozapadu. Neki od onih koji su ostali u BiH prešli su na islam a neki na pravoslavlje. Neki su, naravno, sačuvali svoj vjerski identitet ali su katolici, koji su u trenutku dolaska Turaka bili apsolutno najbrojniji u BiH, pretvoreni u pravu manjinu u trenutku dolaska austro-ugarske vlasti (1878.). Naime, u BiH je godine 1879. živio svega 209.391 (18,08%) katolik.

U narednih nekoliko desetljeća austro-ugarske uprave porastao je broj katolika. Rast Crkve u mnogočemu će se nastaviti i poslije 1918. godine iako su političke prilike bile korjenito promijenjene.

Tijekom Drugoga svjetskoga rata i neposredno poslije njega Katolička crkva je uvelike stradala. Izginuli su mnogi vjernici i svećenici, porušene crkve i uništena druga kulturna dobra. No, stradanja, koja su uslijedila neposredno nakon završetka toga rata, bila su katastrofalna. K tome, propast države Jugoslavije 1991. godine označio je početak novoga strašnoga rata i nastanak novih država na njezinu području te, povezano s tim, ponovni progon i premještanje ljudi.

Ipak, najveći problem Katoličke crkve na ovim prostorima već stoljećima se sastoji u stalnom opadanju broja katoličkoga stanovništva, što se najbolje vidi iz procentalnoga odnosa katolika prema pripadnicima drugih vjera. Dobro to prikazuje donja tablica koja sadrži rezultate službenih državnih popisa pučanstva koji su do 1948. godine uvijek rađeni prema vjerskoj pripadnosti a poslije toga svaki put prema nacionalnoj pripadnosti. Iščitavajući tablicu lako je uočiti da je proces nestajanja katolika bio tragičan posebice u stoljećima turske vladavine ovim krajevima. S dolaskom austro-ugarske vlasti njihov broj je porastao, ali je smanjenje broja katolika nastavljeno poslije Drugoga svjetskoga rata. Njihovo nestajanje je pojačano poslije 1971. godine i strahovito ubrzano u posljednjem ratu koji je sudioništvo katolika u ukupnom broju stanovništva BiH sveo na oko 14%.

To je ustvari katolički i hrvatski tragični povijesni put iz stanja većine i poziciju stvarne manjine.

Godina	Katolici/Hrvati	Katolici/Hrvati
1400.-1450.	oko 750.000	oko 85,22%
1879.	209.391	18,08%
1885.	265.788	19,88%
1895.	334.142	21,31%
1910.	434.061	22,87%
1921.	440.431	23,48%
1931.	557.836	24,01%
1948.	614.123	23,90%
1953.	654.227	23,00%
1961.	711.665	21,70%
1971.	772.491	20,60%
1981.	758.140	18,40%
1991.	760.852	17,40%

² Usp. Dominik MANDIĆ, *Etnička povijest Bosne i Hercegovine*, ZIRAL, Toronto-Zürich-Roma-Chicago 1982., str. 173; Josip BUTURAC-Antun IVANDIJA, *Povijest Katoličke crkve među Hrvatima*, HKD sv. Ćirila i Metoda, Zagreb 1973., str. 167-168.

1.2. Porast i opadanje broja pravoslavaca

U dijelovima sjeverne Bosne na granici prema Srbiji bilo je pravoslavaca i prije 1463. godine dok je, s druge strane, u istočnom dijelu Hercegovine već u 13. st. prisutna organizirana Pravoslavna crkva. No, ponajbolji povjesničari srpskoga pravoslavlja smatraju da se o pravoslavlju u Bosni još dugo poslije dolaska Turaka znade vrlo malo sve do obnove Pečke patrijaršije 1557. godine.³

Nakon turske okupacije Bosne uvelike se povećao priliv pravoslavaca, ponajviše Vlaha, u novoosvojene krajeve tako da bi, prema nekim studijama, oko 50% današnjih Srba u BiH bilo vlašškoga podrijetla. Turska vlast ih je, iz gospodarskih, političkih i vojnih razloga, slala u krajeve koje su katolici prije toga morali napustiti. K tome, veliki dio domaćih katolika, koji nije izbjegao pred Turcima, s vremenom je prešao na pravoslavlje a prema istim studijama čak oko 30% današnjih pravoslavaca u BiH bili bi potomci nekadašnjih katolika.⁴

Iako su pravoslavci u BiH u trenutku dolaska Turaka 1463. godine bili zaista prava manjina, prigodom prvoga austro-ugarskoga popisa pučanstva 1879. godine našli su se na prvom mjestu po brojnosti s 496.485 (42,88%) pripadnika.

Tijekom Drugoga svjetskoga rata Srpska pravoslavna crkva u BiH vrlo je stradala. Poslije toga rata komunističke vlasti su progonile sve vjersko, pa tako i pravoslavlje.

Iz sljedeće tablice, koja pokazuje kako su pravoslavci/Srbi prešli iz stanja manjine u stanje većine, vidi se kako su pravoslavci u stoljećima turske uprave nevjerojatno mnogo napredovali u BiH. I poslije toga, prema rezultatima službenih državnih popisa, njihov broj stalno raste sve do popisa stanovništva iz 1961. godine. Glavni razlog kasnijega nagloga pada sastojao se u činjenici što je tadašnja država baš prije sljedećega popisa priznala muslimansku etničku pripadnost u koju su se "vratili" muslimani koji su se dotada registrirali kao Srbi.

Godina	Pravoslavci/Srbi	Pravoslavci/Srbi
1400.-1450.	oko 50.000	oko 5,68%%
1879.	496.485	42,88%
1885.	571.250	42,76%
1895.	673.246	42,94%
1910.	825.918	43,49%
1921.	820.731	43,75%
1931.	1.028.723	44,29%
1948.	1.135.147	44,30%
1953.	1.264.045	44,40%
1961.	1.406.057	42,90%
1971.	1.393.148	37,20%
1981.	1.320.738	32,00%
1991.	1.366.104	31,20%

³ Usp. Đoko SLIJEPEČEVIĆ, *Istorija Srpske pravoslavne Crkve*, II., Minhen 1966., str. 497; isto, BIGZ, Beograd 1991., str. 450.

⁴ Usp. Dominik MANDIĆ, *Etnička povijest Bosne i Hercegovine*, str. 531-609; Krunoslav DRAGANOVIĆ, *Masovni prijelazi katolika na pravoslavlje hrvatskog govornog područja u vrijeme vladavine Turaka*, Crkva na kamenu, Mostar 1991.

1.3. Pojava islama i njegovo širenje

Islamska vjera bila je potpuno nepoznata u BiH sve do polovice 15. stoljeća. Naime, prvi muslimani pojavili su se u ovom području tek s padom bosanskih krajeva pod Turke (1463.). Bili su to, ustvari, doseljeni turski vojnici i državno osoblje koje je dovođeno radi organiziranja vojnoga, političkoga i gospodarskoga života u novoosvojenim krajevima.

Ipak broj sljedbenika islama u BiH, zbog islamizacije zatečenoga stanovništva, rastao je brzo pa je prema mišljenju stručnjaka u BiH već 1489. godine bilo oko 55.000 muslimana. Prema već rečenim studijama ozbiljnih povjesničara, čak oko 70-75% muslimana bili bi potomci islamiziranih katolika. Preostalih oko 15% bili bi potomci doseljenih muslimana iz okolnih krajeva, 10-12% potomci heretičnih "bosanskih krstjana" te jedan gotovo zanemariv dio potomci islamiziranih Vlaha.⁵

Broj muslimana je stalno i bez prekida rastao sve do dolaska Austro-Ugarske kad ih je bilo oko 38%. Poslije toga, prije svega zbog iseljavanja u Tursku i usporednoga doseljavanja kršćanskoga stanovništva, broj muslimana je pao za oko 6,5%. Otprilike na tom broju muslimani su se zadržali sve do kraja Drugoga svjetskoga rata. Tada počinju doživljavati masovni "odljev", koji međutim nije bio stvaran nego samo statistički, jer su se mnogi muslimani, slijedeći i dalje islamsku vjeru, registrirali u drugim nacionalnim kategorijama, a najčešće kao Srbi i Jugoslaveni. Tako 1961. godine u statističkom smislu doživljavaju dno (25,7%) svoje prisutnosti u BiH. Poslije toga, nakon državnoga priznanja muslimanstva kao etničkoga određenja, uglavnom svi će se oni "vratiti" pa će muslimani već 1971. godine s 39,6% sudionitva u ukupnom broju stanovništva prvi put u povijesti postati vodeća vjerska i etnička grupa u BiH. Poslije toga oni će stalno povećavati svoju i apsolutnu i relativnu brojčanu nadmoć. Tako smo došli do paradoksa da je vjerska i etnička grupa muslimana/Bošnjaka, koje na početku naše priče uopće nije ni bilo, danas čak na granici da postane apsolutna većina.

Godina	Muslimani/Bošnjaci	Muslimani/Bošnjaci
1400.-1450.	0.000	0,00%
1879.	448.613	38,75%
1885.	492.710	36,88%
1895.	548.632	34,92%
1910.	612.137	32,25%
1921.	586.151	31,24%
1931.	717.562	30,89%
1948.	788.403	30,70%
1953.	891.798	31,30%
1961.	842.248	25,70%
1971.	1.482.430	39,60%
1981.	1.630.033	39,50%
1991.	1.902.956	43,50%

⁵ Usp. Dominik MANDIĆ, *Etnička povijest Bosne i Hercegovine*, str. 297-342.

1.4. *Manje vjeronazorne zajednice*

U BiH, koja je do 1992. godine bila u sastavu vrlo komplicirane Jugoslavije u političkom, etničkom i vjerskom smislu,⁶ žive pripadnici i nekih drugih sljedbi i religija, ali njihova brojnost nije toliko velika da bismo ih ovdje trebali spominjati.

(Ovdje dolazi karta Jugoslavije)
Etnička i politička karta Jugoslavije (1991.)

Međutim, svakako treba spomenuti židovsku vjersku zajednicu čiji se pripadnici u Sarajevu prvi put pojavljuju još u 16. stoljeću kad su neki sefardski Židovi, zbog progona u Španjolskoj, doprli čak i do ovih krajeva kojima tada već upravljaju Turci. Kroz cijelo spomenuto vrijeme ponajviše su se bavili trgovinom, zanatstvom i medicinom a prema rezultatima popisa pučanstva Židovi su bili najbrojniji 1931. godine kad ih je bilo 11.248.

Druga manjinska vjeronazorna grupa, koju ovdje treba spomenuti, jesu evangelici. Prvi sljedbenici ove vjere dolaze u BiH poslije austro-ugarskoga zauzimanja. A budući da se nema statističke podatke o njima u posljednjih pedeset godina, dopušteno je ustvrditi da su i oni bili najbrojniji 1931. godine kad ih je, prema rezultatima državnoga popisa pučanstva, bilo 7.194.

1.5. *Stradanja tijekom rata od 1992. do 1995. godine*

Društvena važnost katoličanstva, pravoslavlja i islama povećana je činjenicom što je etnička granica među narodima u BiH gotovo istovjetna ovoj vjerskoj. Naime katolici u BiH su etnički Hrvati, pravoslavci etnički Srbi a muslimani se posljednjih desetak godina nazivaju Bošnjaci. Zbog ovakve isprepletenosti vjera, naroda, kultura i civilizacija na istom području, u istim gradovima i selima, cijela BiH je odavno pretvorena u prostor susreta svih ovih različitosti ali često, kao npr. od 1991. do 1995. godine, i u područje napetosti i sukoba. Svi ti sukobi imaju i svoje daleke povijesne korijene. Naime, samo primjera radi, mnogo prije negoli je započeo ovaj posljednji rat, Hrvati u BiH, koji su samo prije nekoliko stoljeća, prema mišljenju nekih povjesničara,⁷ imali apsolutnu većinu od oko 85% na tom području, bili su, uslijed progona i prevjeravanja, prema službenom državnom popisu stanovništva iz 1991. godine, svedeni u stanje statističke manjine (17,4%) u odnosu na druga dva naroda. Naime, kao što je poznato, prema rezultatima toga popisa stanovništva,⁸ u cijeloj BiH tada je bilo samo 760.852 (17,4%) Hrvata, a čak 1.902.956 (43,5%) Muslimana i 1.366.104 (31,2%) međusobno izmiješanih po cijelom području što prikazuje sljedeća karta.⁹

(Ovdje dolazi karta BiH)
Etnički sastav BiH prije početka rata (1991.)

⁶ Usp. www.ohr.int/. Karta Jugoslavije, koja propušta zabilježiti većinsku prisutnost Hrvata u središnjem dijelu sjeverne Bosne koji se obično naziva Posavina, preuzeta je s web stranice Office of the High Representative in Bosnia and Herzegovina.

⁷ Usp. Dominik MANDIĆ, *Etnička povijest Bosne i Hercegovine...*; Josip BUTURAC-Antun IVANDIJA, *Povijest Katoličke Crkve među Hrvatima*, str. 167-168.

⁸ Usp. *Statistički bilten*, br. 234, Državni zavod za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1993.; Državni zavod za statistiku, *Stanovništvo Bosne i Hercegovine. Narodnosni sastav po naseljima*, Zagreb 1995.

⁹ Usp. www.ohr.int/. Karta je preuzeta s web stranice Office of the High Representative in Bosnia and Herzegovina.

Ustvari, u ovim krajevima su se u poziciji većine i manjine, ovisno o političkoj i društvenoj situaciji, stoljećima smjenjivali Bošnjaci, Srbi i Hrvati ali tako da je "manjina" redovito stradavala. Ovo vrijedi posebice ako se zna da neka grupacija može biti "većina" ili "manjina", tj. jači ili slabiji, ne samo u statističkom smislu, nego također u političkom, kulturnom, ekonomskom, vjerskom, vojnom i svakom drugom smislu.

Tako je bilo i tijekom posljednjih ratnih sukoba. Naime, prema istraživanjima *Caritasa* Biskupske konferencije BiH iz 1999. godine i rezultatima do kojih se došlo, a koji se oslanjaju na podatke Ministarstva socijalne politike, raseljenih osoba i izbjeglica Federacije BiH, od ukupnoga broja Hrvata iz 1991. godine protjerano je oko 312.000 što predstavlja ravnih 43,5%. Zanimljivo je također zapaziti da je s područja, koja su tijekom rata bila pod nadzorom muslimana, protjerano 170.000 Hrvata a iz Republike Srpske 142.000. Tj., mnogo više su ih protjerali muslimani nego Srbi. Ali, budući da je svatko negdje bio "manjina", stradali su i drugi. Stoga se *Caritas* potrudio te na isti način proučio stradanja i Srba i muslimana kao što to razvidno prikazuje sljedeća tablica: Srba je prognano 430.000 (31,7%) a muslimana 485.400 (25,8).¹⁰

Stanovništvo/Prognanici	Hrvati	Srbi	Bošnjaci
Sveukupno stanovništvo BiH prema popisu iz 1991.	760.852	1.366.104	1.902.956
	17,40%	31,20%	43,50%
Prognano	312.000	430.000	485.400
Prognano prema 1991. (%)	43,50%	31,70%	25,80%
Prognano iz Federacije BiH	170.000	410.000	52.000
Prognano iz R. Srpske	142.000	20.000	430.400

Prema rezultatima istoga *Caritasova* istraživanja, s područja pod vlašću Hrvata protjerano je 112.000 ljudi što od ukupnog broja prognanika iz cijele BiH iznosi 9,12%. Istovremeno je s područja pod srpskom vlašću protjerano 586.400 ljudi, što predstavlja čak 47,7% od sveukupnoga broja prognanika, dok je iz krajeva pod vlašću muslimana protjerano 529.000 ljudi što iznosi 43,10% od broja svih prognanika. A radi lakše usporedbe, sve rečeno prikazuje sljedeća tablica.

Sveukupan broj prognanih u BiH	1.227.400
Prognani iz područja FBiH pod hrvatskom kontrolom	112.000
Od sveukupno prognanih u BiH s hrvatskih područja su	9,12%
Prognani iz područja FBiH pod muslimanskom kontrolom	529.000
Od sveukupno prognanih u BiH s muslimanskih područja su	43,10%
Prognani iz Republike Srpske	586.400
Od sveukupno prognanih u BiH iz Republike Srpske su	47,70%

Poslije svega toga, etnička i vjerska karta BiH na kraju rata bila je vrlo promijenjena u odnosu na istu kartu iz 1991. godine.¹¹

¹⁰ Usp. Arhiv BK BiH, br. 158-3/99. Ovo je izvještaj mons. dr. Miljenka ANIČIĆA, nekadašnjega ravnatelja *Caritasa* BK BiH, koji je on predstavio na zasjedanju BK BiH u Banjoj Luci 13. srpnja 1999.

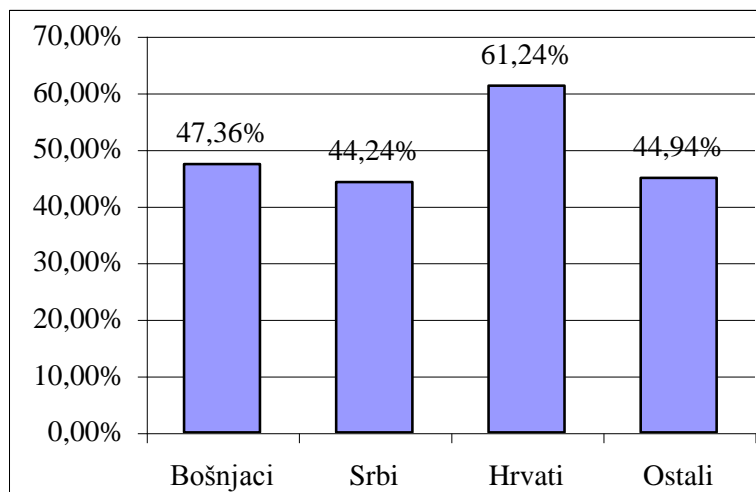
¹¹ Usp. www.ohr.int/. Karta je preuzeta s web stranice Office of the Highe Representative in Bosna and Herzegovina.

(Ovdje dolazi karta BiH)
BiH i linije fronta za vrijeme pregovora u Daytonu (1995.)

No, cjelovit statistički prikaz tragedije ima se tek onda kad se gornjim brojkama prognanih dodaju one koje prikazuju stanje raseljenih osoba s istih područja čija stradanja nisu uključena u gornje prikaze. Naime, zbog različitih razloga, koje se ne može svrstati pod pojam izravnoga progona, svoje domove moralo je napustiti, osim onih prognanih, još 154.000 Hrvata, još 356.000 muslimana i 217.000 Srba. No, treba spomenuti i kategoriju "ostalih", kojih je u BiH 1991. godine bilo čak 347.121 jer tragedija nije zaobišla ni njih.

Narodi	Prognano	Raseljeno	Ukupno	Prema 1991.
Hrvati	312.000	154.000	466.000	61,24%
Srbi	430.000	217.000	647.000	44,24%
Bošnjaci	485.400	356.600	842.000	47,36%
Ostali	-	-	156.000	44,94%

Iz gornjih tablica vrlo lako je uočiti da je među stradalnicima najveći broj muslimana. Slijede potom Srbi a onda Hrvati. Međutim, kad se zbroje svi prognanici i raseljeni, tijekom posljednjega rata su kao etnička zajednica ipak najviše stradali Hrvati. Naime, na jedan ili drugi način, tj. bilo da su prognani bilo da su raseljeni, stradalo je čak 61,24% Hrvata u odnosu na njihov ukupni broj iz 1991. godine. Istovremeno, ako se računa na isti način, stradalo je 44,24% Srba, 47,36% Muslimana te 44,94% pripadnika "ostalih" etničkih grupa što prikazuje sljedeći grafikon.

Stradanja pojedinih naroda u ratu

2. BiH poslije Daytonskog sporazuma

Nakon dugih pregovora zaraćenih strana, u američkom gradu Daytonu potpisan je 1995. godine "Okvirni sporazum za mir u BiH", koji je poznatiji kao Daytonski sporazum, a kojim je zaustavljen rat.

2.1. Nova politička stvarnost

Po Daytonskom sporazumu, koji je posljedica političkih kompromisa, BiH je po svom obliku uprave polupredsjednička republika.¹² Šef države je neposredno biran. On je kolegijalni organ i sastavljen od tri člana. Njegova je teritorijalna nadležnost na cijelom području BiH ali istovremeno pojedini članovi ovog organa nisu dobili legitimitet svih građana s cijele teritorije jer ih biraju samo članovi vlastite etničke grupe.

Po državnom uređenju BiH je složena država. Sastoji se od tri dijela: Republike Srpske koja je uređena po unitarnom principu, Federacije BiH koja je decentralizirana, i distrikta Brčko koji ne pripada ni jednom entitetu. S obzirom na politički sustav BiH je demokratska država: vlast je podijeljena na zakonodavnu, izvršnu i sudsku, postoji mnogo političkih stranaka koje sudjeluju na općim, neposrednim i tajnim izborima. Sama BiH je kao država vrlo decentralizirana no Federacija BiH je decentralizirani a Republika Srpska centralizirani entitet. S druge strane, sa stanovišta suvereniteta BiH je trenutno ograničenog suvereniteta jer institucija Visokog predstavnika i njegove ovlasti ograničavaju unutrašnji suverenitet. K tome, na političko djelovanje veliki utjecaj vrše različite međunarodne organizacije – Ujedinjeni narodi, OSCE, Vijeće Europe, Europska Unija, veleposlanstva pojedinih država kao i nevladine organizacije.

Aneksom 4 Daytonskog sporazuma ustanovljen je novi Ustav Bosne i Hercegovine. Prema tom Ustavu, dakle, BiH je podijeljena na dva entiteta: Republiku Srpsku i Federaciju BiH. Republika Srpska se sastoji od teritorija koji naseljavaju uglavnom Srbi a u Federaciji, koja je sastavljena od 10 županija, žive uglavnom Bošnjaci i Hrvati. U pet županija Bošnjaci su dominantno stanovništvo, u tri županije Hrvati su većinsko stanovništvo, a dvije županije su mješovite. Treći dio je distrikt Brčko i nalazi se pod patronatom međunarodne zajednice.

2.2. Podjela nadležnosti u BiH

Korijeni pravnog sustava Bosne i Hercegovine potječu iz perioda kada je Austro-Ugarska monarhija vladala ovim područjem u periodu od 1878 godine pa sve do kraja prvog svjetskog rata. Kao posljedica raspada Jugoslavije i rata koji je nakon toga uslijedio, pravni sustav se raspao. Rat, koji je trajao od 1991. do 1995. godine, obilježili su "etničko čišćenje" i brutalna razaranja. Rat je završio zahvaljujući intervenciji NATO-a i mirovnom sporazumu koji je dogovoren (ili nametnut). Potpisali su ga predstavnici zaraćenih strana u Daytonu, Ohio, 1995 godine.

Nadležnost Bosne i Hercegovine i entiteta utvrđena je Ustavom BiH, Ustavom Federacije BiH i Ustavom Republike Srpske. S obzirom da se u sastavu Federacije Bosne i Hercegovine nalazi deset županija, Ustav Federacije BiH utvrđuje podjelu nadležnosti između Federacije BiH i županija.

Federacija BiH ima zajedničku nadležnost sa županijama u uređenju odnosa u oblastima zdravstva, obrazovanja, socijalne politike i sigurnosti građana. Ova obveza izvršava se u skladu sa Ustavom BiH, Ustavom Federacije BiH i ustavima županija. Pri načinu reguliranja tih odnosa postoji obveza poštivanja međunarodnih instrumenata za zaštitu ljudskih prava koji se nalaze u Ustavu BiH i u Aneksu Ustava BiH. A sa stanovišta naše teme, osobito je važno napomenuti da u Federaciji BiH županije imaju najviše nadležnosti glede utvrđivanja politike u oblastima obrazovanja, socijalne politike, zdravstva i zaštite građana. Uz to, općine u županijama Federacije BiH zadužene su za zaštitu prava i sloboda građana, za funkcioniranje javnih službi na svom teritoriju, za sprovođenje županijskih politika u tim oblastima i za rad u skladu s ustavima Federacije BiH, županija i općinskog statuta.

¹² Izvor podataka i preuzeti način opisa je s www.worldbank.org/.

Republika Srpska je centralizirana. Prema čl. 68 Ustava Republike Srpske ovaj entitet je nadležan i za sustav javnih službi te radne odnose, zaštitu na radu, zapošljavanje, socijalno osiguranje i druge oblike socijalne zaštite, zdravstvo, boračku i invalidsku zaštitu, brigu o djeci i omladini, obrazovanje, kulturu i zaštitu kulturnih dobara, fizičku kulturu. A prema čl. 102 istoga Ustava općine na njezinu području vode brigu o zadovoljenju potreba građana u kulturi, obrazovanju, zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti, fizičkoj kulturi, informiranju, zanatstvu, turizmu i ugostiteljstvu, zaštiti životne sredine i drugim oblastima.

Svaki entitet ima svoga premijera, Skupštinu i pravosudni sustav. Dejtonski sporazum nalaže uspostavljanje vrlo ograničene državne vlade, sa tripartitnim rotirajućim Predsjedništvom i državnim Skupštinom. Daytonskim mirovnim sporazumom uspostavljen je i međunarodni civilni organ vlasti, Ured visokog predstavnika (OHR), koji nadzire provedbu mirovnog plana i uspostavu nove vlade BiH. OHR ima ovlasti da nameće i ukida zakone na svim razinama i da smjenjuje vladine službenike s njihovih funkcija.

Republika Srpska i Federacija imaju paralelne pravne sustave. Republika Srpska ima Ustavni sud koji procesuirá predmete koji se odnose na Ustav Republike Srpske, Vrhovni sud koji je najviša i posljednja žalbena instanca za većinu predmeta iz Republike Srpske, te više sudove koji se nazivaju Okružni sud i niže sudove koji se nazivaju Osnovni sud. Ministarstvo pravde Republike Srpske je nadležno i upravlja ovim sudovima. Federacija također ima Ustavni sud i Vrhovni sud, te županijske i općinske sudove. U velikoj mjeri županijskim općinskim sudovima upravljaju županijska Ministarstva pravde, njih 10.

2.3. Ljudska prava i slobode

Čl. 2 Ustava BiH u cijelosti je posvećen problematici ljudskih prava. Propisuje kao obvezu državi BiH i njezinim entitetima punu primjenu i osiguranje najvišeg standarda ljudskih prava kako u miru tako i ratu. Osim taksativnog nabiranja ljudskih prava i propisa načela nediskriminacije u njihovu priznavanju, uživanju i zaštiti, Ustav u Aneksu I. nabraja međunarodni instrumentarij iz oblasti ljudskih prava koji čini sastavni dio Ustava. To su:

1. Konvencija o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948.;
2. Ženevske konvencije 1-4 o zaštiti žrtava rata iz 1949. i njihovi ženevski protokoli 1-2 iz 1977.;
3. Europska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih ljudskih sloboda i njezini protokoli 1-2 iz 1977.;
4. Konvencija o statusu izbjeglica iz 1951. i njezini protokoli iz 1966.;
5. Konvencija o državljanstvu udatih žena iz 1957.;
6. Konvencija o smanjenju broja osoba bez državljanstva iz 1961.;
7. Međunarodna konvencija o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije iz 1965.;
8. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. i njegovi alternativni protokoli iz 1966. i 1989.;
9. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966.;
10. Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena iz 1979.;
11. Konvencija protiv mučenja i drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih ponašanja ili kažnjavanja iz 1984.;
12. Europska konvencija o sprječavanju mučenja, nehumanog ili ponižavajućeg ponašanja i kažnjavanja iz 1987.;
13. Konvencija o pravima djeteta iz 1989.;
14. Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika selilaca i njihovih obitelji iz 1990.;
15. Europska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima iz 1992.;

16. Okvirna konvencija o zaštiti nacionalnih manjina iz 1994.

Ustav daje Europskoj konvenciji o ljudskim pravima veću snagu u odnosu na ostale ustavne norme. U slučaju konflikta normi jaču pravnu snagu imaju norme Europske konvencije što određuje čl. 2, t. 2. Ustava BiH: "Prava i slobode izloženi u Europskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao i njezini protokoli, primjenjivat će se direktno u Bosni i Hercegovini. Ovi dokumenti imat će prednost nad svim ostalim zakonima."

2.4. Ustanove za zaštitu ljudskih prava

Prema postojećim zakonima, u BiH trenutno postoji šest ustanova čija je zadaća štiti ljudska prava ili na razini cijele BiH ili na razini entiteta. To su: Ustavni sud BiH, Dom za ljudska prava, Ured ombudsmena za ljudska prava BiH, Ured ombudsmena Federacije BiH, Ured ombudsmena Republike Srpske i Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH.¹³

Ustavni sud¹⁴ je nadležan ocjenjivati je li neki zakon sukladan Ustavu, Europskoj konvenciji o ljudskim pravima i osnovnim slobodama i njezinim protokolima i zakonima BiH u svim pitanjima koja mu prosljedi bilo koji sud BiH. On također može odlučivati o tomu da li se, i u kojoj mjeri, može primijeniti neko opće pravilo javnoga međunarodnog prava, koje se odnosi na danu sudsku odluku. Pored toga, Ustavni sud prima žalbe protiv odluka svih sudova, u kojima se navodi da je odlukom došlo do kršenja Ustava, uključujući i odredbe o ljudskim pravima.

Dom za ljudska prava¹⁵ uspostavljen je na temelju Aneksa VI. Daytonskog mirovnog sporazuma. Mandat Doma za ljudska prava ograničen je na rješavanje tužbi koje mu se podnesu zbog navodnih, ili očitih kršenja Europske konvencije.

Ured ombudsmena za BiH¹⁶ ima ovlast istraživati navodna kršenja ljudskih prava i preporučivati na koji će se način ona otklanjati. Ova ustanova ima glavni ured u Sarajevu i ured u Banja Luci i Brčkom.

Ured ombudsmena Federacije BiH¹⁷ čine tri osobe koje su po nacionalnosti Bošnjak, Hrvat i Srbin, radi putem svoga glavnog ureda u Sarajevu i 11 terenskih ureda koji su konkretno zaduženi štiti ljudsko dostojanstvo, prava i slobode.

Ured ombudsmena Republike Srpske,¹⁸ sastavljen također od tri osobe koje su po nacionalnosti Bošnjak, Hrvat i Srbin, ovlašten je štiti ljudska prava i interese fizičkih i pravnih osoba što je izričito zajamčeno Ustavima BiH i Republike Srpske i međunarodnim sporazumima. Ured ombudsmena ima glavni ured u Banja Luci, i još četiri terenska ureda.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, osnovano 2000. godine, odgovorno je za poštivanje ljudskih prava u cijeloj BiH, posebice u reguliranju politike u svezi s useljavanjem u zemlju, izbjeglicama i azilom.¹⁹ Njegov Sektor za izbjeglice iz BiH i raseljene osobe u BiH je u kolovozu 2003. godine priredio opširan "Izveštaj iz oblasti izbjeglica iz BiH i raseljenih osoba u BiH i provedbe imovinskih propisa sa stanjem na dan 30.06.2003. godine"²⁰ čiji će dijelovi, zajedno s nekim grafikonima i tablicama, biti predstavljeni na sljedećim stranicama.

¹³ Prema: www.bošnjacki-front.com/.

¹⁴ Usp. www.ustavnisud.ba/.

¹⁵ Usp. www.oscebih.org/.

¹⁶ Usp. www.ohro.ba/.

¹⁷ Usp. www.bihfedomb.org/.

¹⁸ Usp. www.oscebih.org/.

¹⁹ Usp. www.mhrr.gov.ba/.

²⁰ Usp. www.mhrr.gov.ba/.

3. Izvještaj Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice

Tragičan sukob u regionu, kako je Ustav BiH definirao ratna razaranja u BiH, ostavio je ogromne posljedice na demografsku sliku BiH: oko 250.000 osoba je poginulo, a oko 20.000 vodi se kao nestalo. Pored toga, od početka rata do potpisivanja Daytonskoga sporazuma, iz svojih prijeratnih domova u BiH pokrenuto je oko 2.200.000 osoba, što čini preko 50% predratnog domicilnog stanovništva. Od toga broja oko 1.200.000 osoba je potražilo izbjegličku zaštitu u preko 100 zemalja širom svijeta, dok je u isto vrijeme oko milijun ljudi raseljeno unutar BiH.

Povratak u BiH otpočeo je odmah poslije potpisivanja sporazuma u Daytonu. Otada pa do kraja lipnja 2003. godine registrirano je ukupno 959.595 povrataka u BiH čiji tijekom prikazuje sljedeći grafikon.²¹ Na područje Federacije BiH vratilo se 701.409 ili 73,1% osoba, na područje Republike Srpske 237.512 osoba ili 24,75% a u Brčko distrikt 20.640 osoba ili 2,15%. No, još uvijek više od polovine izbjeglih i raseljenih stanovnika BiH je izvan svojih predratnih domova.

Grafikon
Ukupan povratak u BiH – po entitetima i godinama (2003.)

3.1. Izbjeglice iz BiH i njihov povratak

Pojmom "izbjeglica" naziva se ona osoba koja je utočište morala potražiti u nekoj zemlji izvan BiH. A takvih je u razdoblju od 1992. do 1995. godine u zemljama prihvata evidentirano oko 1.200.000 iz BiH. Zemlje regiona: Jugoslavija (25%) i Hrvatska (14%) prihvatile su skoro 40% izbjeglica iz BiH, dok su izvan regiona Njemačka (28%) i Austrija (7%) pružile zaštitu najvećem broju izbjeglica. Ove četiri zemlje prihvatile su skoro 80% svih osoba koje su kao izbjeglice napustile BiH. Također i unutar zemalja gostoprimstva bilježe se značajna kretanja izbjeglica BiH, tako da je u periodu od siječnja 1996. do lipnja 2003. godine, samo u organizaciji Međunarodne organizacije za migracije, svoja boravišta u trećim zemljama promijenilo preko 100.000 državljana BiH. Najviše BiH državljana je, s namjerom da tamo i trajno ostanu, pristiglo u tradicionalne useljeničke preookeanske zemlje: SAD (oko 115.000), Kanadu (oko 40.000) i Australiju (oko 10.000), ali i u Dansku, Nizozemsku, Švedsku, Veliku Britaniju i druge bogatije i perspektivnije zemlje Europe i svijeta.

Dinamiku povratka izbjeglica u BiH od Daytonu do lipnja 2003. godine po godinama i entitetima prikazuje sljedeći grafikon.²²

Grafikon
Povratak izbjeglica u BiH – po entitetima i godinama

Najveći broj izbjeglica (oko 88%) vratio se na područje F BiH. Detaljan pregled pokazatelja o broju povrataka izbjeglica u Bosnu i Hercegovinu po godinama, nacionalnoj strukturi, entitetima i procentualnom sudjelovanju entiteta u ukupnom povratku izbjeglica u BiH dat je u sljedećoj tabeli.²³

²¹ Grafikon je preuzet s www.mhrr.gov.ba/.

²² Grafikon je preuzet s www.mhrr.gov.ba/.

²³ Tabela je napravljena prema www.mhrr.gov.ba/.

Dayton – 30.6.2003.	Etnička struktura	Federacija BiH	Republika Srpska	Svega BiH	F BiH %	RS %
	Bošnjaci	256.148	20.031	276.196	92,74	7,25
	Hrvati	74.091	6.946	81.097	91,36	8,57
	Srbi	47.872	20.990	68.864	69,52	30,48
	Ostali	4.272	778	5.050	84,59	15,41
	Svega	382.383	48.745	433.092	88,29	11,26

Broj povratka izbjeglica u BiH (Dayton – 2003.)

Danas u oko 40 zemalja širom svijeta boravi još blizu pola milijuna osoba koje su BiH napustile u vremenu od 1992. do 1995. godine i kao takve evidentirane su kao izbjeglice iz BiH. Od ovog broja manje od 100.000 osoba još uvijek trebaju trajna rješenja, što znači da u zemljama prihvata nisu riješile svoj status kroz državlanski odnos ili dozvolu trajnog boravka, azil, radno-pravni status ili na neki drugi legalan način.

Od ukupnog broja izbjeglica iz BiH, najveći broj njih koje još uvijek trebaju trajna rješenja, i na taj način predstavljaju posebnu vrstu manjine, i dalje boravi u zemljama regiona, a izvan regiona u Njemačkoj, Austriji i Nizozemskoj. Raspored izbjeglica iz BiH koje do kraja lipnja 2003. godine nisu riješile svoj status u zemljama prihvata, dat je u sljedećoj mapi.²⁴

Grafikon

Raspored BiH izbjeglica koje još čekaju trajna rješenja (2003.)

3.2. Raseljene osobe u BiH i njihov povratak

Pojmom "raseljena osoba" naziva se one ljude koji su zbog ratnih stradanja morali napustiti svoje domove ali su sklonište našli negdje na području BiH. A kao posljedica sukoba, u razdoblju od 1992. do 1995. godine, u BiH je raseljeno blizu jedan milijun osoba, od čega skoro trećina unutar svojih domicilnih općina. K tome, velik broj BiH izbjeglica poslije povratka iz inozemstva nije se vratio u svoja prijeratna prebivališta već u neko drugo mjesto te su na taj način zamijenili status izbjeglice sa statusom raseljene osobe. Ovo se prije svega odnosi na osobe koje su prinudno vraćene u BiH, ali i na veliki broj onih koji su se, nakon otkaza gostoprinstva u zemljama prihvata, vratili u BiH. Na taj način npr. relocirano je 60-65% povratnika iz Njemačke.

U sljedećoj tabeli²⁵ dati su pokazatelji o povratku raseljenih osoba od Daytonu do 30. lipnja 2003. godine. Radi boljšeg uvida u stvarno stanje povratnika u sva tri dijela BiH, koje je vrlo različito, ti podaci o povratku raseljenih osoba raščlanjeni su po entitetima, nacionalnoj strukturi povratnika u pojedine dijelove i procentualnom sudjelovanju entiteta u ukupnom povratku raseljenih osoba u BiH.

Dayton – 30.6.2003.	Etnička struktura	Federacija BiH	Republika Srpska	Brčko Distrikt	Svega BiH	F BiH %	RS %
	Bošnjaci	191.225	112.536	14.518	318.279	60,08	35,36
	Hrvati	37.457	2.759	1.770	41.986	89,21	6,57
	Srbi	88.415	72.785	2.422	163.622	54,04	44,48
	Ostali	1.929	687	0	2.616	73,74	26,26
	Svega	319.026	188.767	18.710	526.503	60,59	35,85

²⁴ Mapa je napravljena prema www.mhrr.gov.ba/.

²⁵ Tabela je napravljena prema www.mhrr.gov.ba/.

Broj povratka raseljenih osoba u BiH (Dayton – 2003.)

Od ukupnog broja 526.503 povratka raseljenih osoba, skoro trećina (31,3%) je registrirana tijekom 1996. godine, kad se vratilo 164.741 osoba. To znači da se najveći broj raseljenih vratio u svoja prijeratna prebivališta neposredno nakon potpisivanja mirovnog Sporazuma. Međutim, u naredne dvije godine poslije toga broj povratka raseljenih osoba značajno je opao i u tom razdoblju vratilo se svega oko 17% od ukupnog broja raseljenih osoba. Poboľšanjem sigurnosne situacije i stvaranjem općenito povoljnije političke klime, povratak ponovno počinje rasti 1999. godine, tako da se te godine vratilo 43.385 raseljenih osoba, sljedeće 2000. godine 59.347, a poslije toga do lipnja 2003. registriran je povratak 173.050 osoba o čemu svjedoči sljedeći grafikon.²⁶

Grafikon

Povratak raseljenih osoba u BiH – po godinama i nacionalnosti

3.3. Manjinski povraci

Međutim, za raspravu o manjinama daleko je važnija od gornjih statistika činjenica da su se za povratak otvorila i otvaraju čitava područja u kojima ranije, pogotovo tzv. manjinskih povratka, nije bilo. Naime, povratnik se često nalazi u situaciji da je etnička ili vjerska grupa, kojoj pripada, manjinska grupa u mjestu povratka. Ta se činjenica, uz nedostatak sigurnoga posla, u obliku straha za vlastitu sigurnost i identitet, vrlo često javlja kao zapreka povratku. Brojčani pokazatelji o tzv. "manjinskim povracima" dati su u sljedećoj tabeli.²⁷

Dayton – 30.6.2003.	Etnička struktura	Federacija BiH	Republika Srpska	Brčko Distrikt	Svega BiH	F BiH %	RS %
	Bošnjaci	43.484	132.541	14.667	190.692	22,80	69,51
	Hrvati	69.643	9.694	3.576	82.913	84,00	11,69
	Srbi	136.145	0	2.431	138.576	98,25	0,00
	Ostali	2.607	1.098	0	3.705	70,36	29,64
	Svega	251.879	143.333	20.674	415.886	60.56	34,46

"Manjinski povraci" na području BiH (Dayton – 2003.)

Kad se od prethodnih pokazatelja oduzme broj registriranih povratka raseljenih osoba u razdoblju od početka 2001. do 30. lipnja 2003. godine, unutar BiH je u lipnju 2003. godine još uvijek bilo oko 386.110 raseljenih osoba, a broj raseljenih osoba po nacionalnoj strukturi prikazuje sljedeći grafikon.²⁸ Međutim Sektor za izbjeglice iz BiH upozorava da ovi podaci nisu dokraja precizni.

Grafikon

Stanje raseljenih osoba u BiH (2003.)

3.4. Pitanje povratka imovine raseljenih i izbjeglica

²⁶ Grafikon je preuzet s www.mhrr.gov.ba/.

²⁷ Tabela je napravljena prema www.mhrr.gov.ba/.

²⁸ Grafikon je napravljen prema www.mhrr.gov.ba/.

Mnoge izbjeglice i raseljene osobe ostale su bez svoje predratne imovine koja je često posvema uništena ili su je drugi zaposjeli. Stoga je povratak imovine, kao temeljno pravo izbjeglica i raseljenih osoba, jedna je od ključnih pretpostavki povratka. Vodeće organizacije, koje se bave pitanjima povratka ljudi i povratka imovine u BiH (UNHCR, OHR, OSCE i CRPC), napravile su Plan za provedbu imovinskih propisa – PLIP. Ovaj plan bi trebao poslužiti kao sredstvo u eliminiranju političkih opstrukcija i ostvarivanju prava na povratak imovine i stanarskih prava kao čisto administrativnih pitanja. To je pomoglo da se ubrza donošenje odluka kao i stvaran povratak imovine koja nije stradala u ratu.

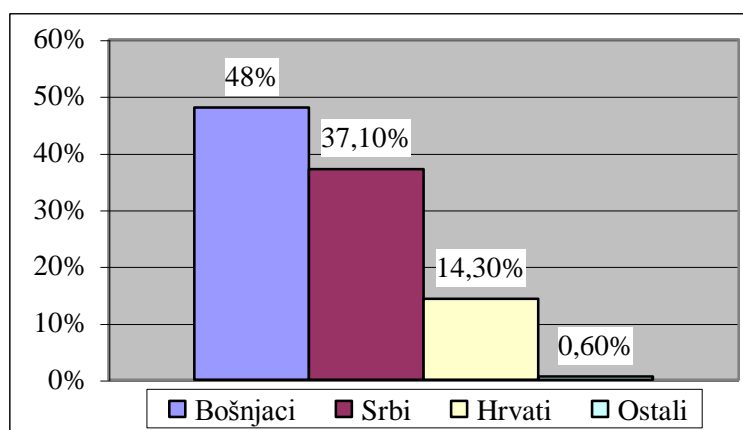
4. Današnje stanje većine i manjine u BiH

Budući da 2001. godine u BiH nije izvršen redoviti popis stanovništva, danas se ne zna točno koliko ljudi živi na njezinu području. Stoga se moramo poslužiti procjenama nekoliko službenih organa, nadležnih za ovu problematiku. Na osnovu takvih procjena i studija napravljena je sljedeća karta etničkoga sastava BiH za 1998. godinu²⁹ koja ni danas nije u bitnome promijenjena.

(Ovdje dolazi karta BiH)
Etnički sastav BiH (2003.)

4.1. Statistički pogled

Američka obavještajna služba CIA objavila je 2003. godine svoju procjenu stanja etničke i konfesionalne prisutnosti u BiH.³⁰ Ne donoseći odvojene podatke o entitetima, CIA u svome *The World Factbook* procjenjuje da je u srpnju 2003. godine u BiH bilo ukupno 3.989.018 stanovnika. Među njima, prema toj procjeni, koja se u svom nastavku izražava samo o procentima, bilo je 48% Bošnjaka (preračunato to bi iznosilo 1.914.728), Srba 37,1% (1.479.925), Hrvata 14,3% (570.429) i ostalih 0,6% (23.934) što prikazuje sljedeći grafikon.

Pretpostavljeni etnički sastav BiH (2003.)

²⁹ Usp. www.ohr.int/. Karta je preuzeta s web stranice Office of the Highe Representative in Bosna and Herzegovina.

³⁰ Usp. www.cia.gov/.

Glede vjerskoga sastava stanovništva u BiH, CIA misli da je ono sastavljeno od 40% muslimana (preračunato to iznosi 1.595.607), pravoslavaca 31% (1.236.595), katolika 15% (598.352), protestanata 4% (159.560) i ostalih 10% (398.901).

(Grafikon)

Pretpostavljeni vjerski sastav BiH (2003)

Prema podacima koji se još uvijek nalaze na web stranici Republike Srpske, a koji potječu iz 1996. godine, u toj republici je rečene godine živjelo 1.391.593 stanovnika. Srbi su činili preko 90% ukupnog stanovništva Republike Srpske, ali su na njezinu području živjele također manje grupe Bošnjaka, Hrvata, Čeha, Ukrajinaca, Slovaka, Talijana i drugih kojih je svih zajedno, ako je točna gornja tvrdnja od preko 90% Srba, tada moglo biti nešto više od 100.000. U službenoj uporabi je srpski jezik i ćirilčno pismo. Većina stanovništva Republike Srpske je pravoslavne vjere, a pored Srpske pravoslavne crkve postoje i druge manjinske vjerske zajednice sa svojim organizacijama i sljedbenicima: katolička, islamska, židovska i druge.³¹

U Federaciji BiH nasuprot tome, prema podacima koje je, kao svoju procjenu stanja odnosa među etničkim grupama, objavio Federalni zavod za statistiku 30. lipnja 2003. godine, a koji su u mnogo čemu podudarni sa spomenutim izvještajem CIA-e, na području Federacije BiH živjelo je 2.321.058 stanovnika. Njima treba nadodati još 518.157 izbjeglica koje žive negdje izvan Federacije.

Od prisutnoga stanovništva, prema tome izvještaju, Bošnjaka bi bilo 1.692.203 (preračunato to iznosi 72,90%), Hrvata 504.847 (21,75%), Srba 101.541 (4,37%) i 22.467 (0,96%) pripadnika ostalih naroda.³² U službenoj uporabi su bosanski i hrvatski jezik i latinično pismo. Hrvati su uglavnom katolici, Bošnjaci muslimani a Srbi pravoslavci.

(Grafikon)

Etnički sastav Federacije BiH (2003.)

Broju 1.391.593, koliko je Republika Srpska imala stanovnika 1996. godine, treba dodati broj registriranih povratnika raseljenih osoba (188.767) i izbjeglica (48.745). Time se stanovništvo RS-a penje na 1.629.105. A ako se doda broj stanovništva na području distrikta Brčko, može se prihvatiti kao vjerojatna procjena CIA-e, u kombinaciji s izvještajem Federalnoga zavoda za statistiku, da na području izvan Federacije BiH živi oko 1.667.960 ljudi. To znači da bi na području Republike Srpske i Distrikta Brčko, ako ih se uzme zajedno, sredinom 2003. godine živjelo 222.525 Bošnjaka (preračunato to iznosi 13,34%), 1.378.384 Srba (82,63%), 65.582 Hrvata (3,93%) te 1.467 ostalih (0,08%) što prikazuje sljedeći grafikon.

(Grafikon)

Etnički sastav Republike Srpske i Distrikta Brčko (zajedno, 2003.)

Nažalost, moramo konstatirati da nije moguće napraviti statistički ni grafički pregled konfesionalnoga stanja na za svaku pojedinu administrativnu jedinicu: Federaciju BiH, Republiku Srpsku i Distrikt Brčko jer do takvih podataka nije moguće doći pa se moramo zadovoljiti samo izvještajem o odnosima među etničkim zajednicama.

³¹ Podaci su preuzeti s web stranice Republike Srpske: www.srpska.com/.

³² Podaci su preuzeti s web stranice: Bosna i Hercegovina/Federacija Bosne i Hercegovine/Federalni zavod za statistiku www.fzs.ba/.

Kako proizlazi iz navedenih podataka, posljednji rat uvelike je promijenio etničku sliku BiH. Procjene iz 2003. godine govore da se, u odnosu na 1991. godinu, promijenio broj svih etničkih grupacija ali i međusobni odnosi istih grupa. Povećao se broj Bošnjaka i Srba u apsolutnom i relativnom smislu, a smanjio broj Hrvata i ostalih kako apsolutno tako relativno. K tome, osim što je rat ostavio svoje posljedice izazvane tragičnim događanjima, posvema je nestala kategorija politički stvorene "etničke" grupe Jugoslavena. Te promjene između 1991. i 2003. godine, koje se tiču pojedinih etničkih grupa, izražene u relativnim brojevima, pokazuje sljedeći grafikon.

Grafikon
Etnička prisutnost u BiH (1991. i 2003.)

Sljedeći grafikon na svoj način pokazuje svu našu dosadašnju priču koju smo započeli sredinom 15. st. Na njemu se vidi kako je nekadašnja katolička većina postala manjina; nekad nepostojeći muslimani mogli bi uskoro postati apsolutna većina; a pravoslavci su narasli do vrlo snažne trećine.

Grafikon
BiH (1450.-2003.): većina postala manjina a manjina većina

4.2. Specifična priča o manjinama

Uz Bošnjake, Srbe i Hrvate, tri konstitutivna naroda, u BiH žive također etničke manjine: Albanci, Crnogorci, Česi, Mađari, Makedonci, Nijemci, Poljaci, Romi, Rumunji, Rusi, Rusini, Slovaci, Slovenci, Talijani, Turci, Ukrajinci i Židovi. U svakoj drugoj zemlji govor o manjinama moro bi biti posvećen njima. Međutim, ti ljudi stvarno postoje ali ih Ustav BiH uopće ne spominje. A pitanje prava ovih manjina posebna je priča. Oni žive uglavnom razasuti na raznim stranama kao pojedinci a ne kao veće grupe u pojedinim mjestima. Stoga nemaju ni svojih škola ni drugih oblika organiziranoga okupljanja osim ponegdje u kulturnim društvima. Koliko je poznato, jedino su Židovi u Sarajevu prošle godine otvorili neku vrstu osnovne škole. No, veliko je pitanje koliko će ona moći djelovati kao škola za djecu etničke manjine s obzirom na mali broj pripadnika ove grupe.

Posebnost ove priče o manjinama, nažalost, ne završava, ovdje. Da bismo ovo objasnili, treba podsjetiti da je Federacija BiH, kao što se vidi na sljedećoj karti,³³ sastavljena od deset županija od kojih su pet izrazito većinski bošnjačke, tri većinski hrvatske a dvije tzv. mješovite što znači da je većinski narod jedne županije često manjina u drugoj županiji i obratno.

(Ovdje dolazi karta BiH)
Županije u Federaciji BiH nakon Daytonu

Specifičnost priče o manjinama u BiH sastoji se prije svega u tome što su, s obzirom na način državnoga uređenja, Bošnjaci, Hrvati i Srbi istovremeno i konstitutivni i stvarna manjina na barem polovici teritorija BiH. Naime, ta tri naroda su u formalnom smislu konstitutivni na cijelom teritoriju BiH. Međutim, u stvarnosti Srbi su apsolutna većina (82,63%) u Republici Srpskoj a Bošnjaci (13,34%) i Hrvati (3,93%) su tamo stvarno manjine.

³³ Usp. www.ohr.int/. Karta je preuzeta s web stranice Office of the Highe Representative in Bosna and Herzegovina.

S druge strane, u Federaciji BiH Bošnjaci su apsolutna većina (72,90%), a Hrvati (21,75%) i pogotovo Srbi (4,37%) prave statističke manjine što prikazuju i grafikoni na prethodnim stranicama. Uz to, Hrvati su, iako formalno konstitutivni na cijelom području BiH, na tom istom cijelom području u stanju statističke manjine BiH, tj. kako u Federaciji BiH tako u Republici Srpskoj,

Ove činjenice često su u korijenu problema koji mnogo puta izgledaju nepremostivi, naročito kad se radi o sigurnosti, organiziranju obrazovanja, uporabi jezika i sredstava društvenoga priopćavanja manjinskih skupina.

Pozicija stvarne većine ili manjine bilo kojega od tri konstitutivna naroda, ovisno od kraja do kraja, stalno se smjenjuje. Stoga poštivanje i ostvarenje svih prava etničke, vjerske, jezične i svake druge manjine omogućava većini koja to dopušta da zahtijeva reciprocitet za vlastite pripadnike koji su se našli u manjini na nekoj drugoj strani. To vrijedi prije svega kad se raspravlja o stanju u dva entiteta. No, iako je ta tema već dovoljno elaborirana, ipak se čini prikladnim na sljedećem grafikonu usporedno pokazati odnose većina i manjina u Federaciji BiH i Republici Srpskoj.

Grafikon

Zamjena pozicije etničke i vjerske većine i manjine:
Federacija BiH (lijevo); Republika Srpska (desno)

Međutim, kad se u Federaciji BiH side na niže razine državne organizacije – tj. u županije, općine, gradove – onda pojedina etnička i vjerska grupacija varira u stanju većine ili manjine ovisno također o tome o kojoj upravnoj jedinici se radi. A budući da je stanovništvo do te mjere izmiješano da je etnička karta BiH šarena kao leopardova koža, istu raspravu možemo prenijeti i na razinu pojedinih općina u županijama kao i na razinu pojedinih gradova, pa čak i sela u općinama. Čak i u tzv. mješovitim županijama ovo nije rijedak slučaj. Tako npr. u županiji Zenica-Doboj, koja je većinska bošnjačka, postoje dvije općine koje su većinski hrvatske, Usora i Žepče.

Ovdje bismo, u prilog rečene tvrdnje, mogli navesti zaista na stotine primjera te ih ilustrirati no zadržat ćemo se samo na razini županija jer je njihova vlast nadležna za rješavanje mnogih pitanja s kojima se ljudi, posebno manjinske grupe, svakodnevno susreću.

Samo primjera radi, prikladnim grafikonima prikazat ćemo statističke odnose među etničkim zajednicama u glavnom gradu Sarajevu i njegovoj okolini...

Grafikon

Etnički sastav Sarajeva i okoline (2003.)

... te usporedno u jednoj županiji u kojoj su Bošnjaci apsolutna većina i jednoj u kojoj su Hrvati apsolutna većina...

Grafikon

Zamjena pozicije etničke i vjerske većine i manjine:
Bosansko-podrinjska županija (lijevo); Zapadno-hercegovačka županija (desno)

...te u jednoj koja je tzv. "mješovita".

Grafikon

Etnički sastav "mješovite" Srednje-bosanske županije

Na kraju: prema rješenju problema

Pitanje etničkih i vjerskih manjina predstavlja velik problem i za države s bogatom demokratskom tradicijom. Čak ni u zemljama zapadne Europe, gdje ne postoji balast tako teškoga povijesnoga iskustva kao na Balkanu, problem manjina ne rješava se lako. Naime, u vremenu globalizacije problem manjina sve više postaje svjetsko pitanje pa se s njim susreće sve veći broj zemalja jer se doseljenici kao takvi u svojim novim sredinama redovito nalaze u stanju manjine. No, rješavanje toga pitanja ide teško posebice tamo gdje dugotrajno iskustvo teškoga stradanja, kao što je to u BiH, često uvjetuje ponašanje i gdje se vlastito stanje manjine ili većine, u stoljetnom postojanju, stradavanju i preživljavanju, izmjenjuje na vrlo kompliciran i dramatičan način. K tome, na području BiH uvijek se dosada živjelo u nedemokratskim sustavima, u stanju malih naroda zabrinutih za vlastito postojanje a time i za vlastiti identitet. To se očitovalo naročito u razdobljima dominacije velikih država kad su zovom "nagona za preživljavanje" stvarani i primijenjivani obrambeni mehanizmi, često bez dovoljno razumske kontrole. Tome je nesumnjivo dokaz i ovaj prošli rat u kojemu su stradali mnogi ljudi, uništena privatna imovina, porušeni brojni sakralni objekti,³⁴ stradala industrija.

Kroz prošlost problem odnosa većine i manjine u BiH pokušavalo se riješiti na različite načine koji zaista nisu prihvatljivi.

Komunistički režim je pokušao problem riješiti svojim načinom nadilaženja problema, ideološkom diskriminacijom i represivnim mjerama. Prema vjerskom i etničkom identitetu na razini cijele države taj režim se često odnosio represivno a ideološki je forsiran ateizam i nadnacionalna kategorija "jugoslavenstva" s nadom u postupno gašenje povijesnih identiteta. Čak je forsiran i hibridni jezik koji je svojim standardom bio negdje između hrvatskoga i srpskoga.³⁵ Međutim, mnogo prije komunista nadnacionalnu kategoriju "bosanstva", kao jedinu etničku odrednicu u BiH, bezuspješno je pokušala nametnuti već austrougarska vlast krajem 19. st. Međutim, iako je ta ideja dva puta dosada propala, istu fatalnu pogrešku danas otvoreno čine i neke prepoznatljive političke snage. Naime, ta pogreška dvostruko fatalna. Prvo, ona je u bližoj prošlosti dva puta uzrokovala tragične posljedice: u vrijeme austrougarske dijelom je pripravila početak prvoga svjetskoga rata a u doba komunizma postala jedan od uzroka posljednjega rata. I drugo, ona je samo drukčiji, ideološki i sofisticirani, oblik "etničkoga čišćenja" povijesnih narodnih identiteta u funkciji stvaranja nadnacije.

Zapravo, na neki način bilo je to i jest bježanje od stvarnih problema tako da ih se ne rješava već podcjenjuje. To isto danas nerijetko čine osobito aktualni predstavnici međunarodne zajednice koji svojim ignoriranjem realnosti, zabranama, smjenama legalno izabranih političkih predstavnika i nametanjem rješenja često pokazuju da ne poznaju svu složenost situacije u kojoj se nalaze.

Više puta u prošlosti, kako u dalekoj tako u nedavnoj, problem manjina u BiH pokušalo se "riješiti" najgrubljim nasilnim putem: ratom i fizičkim progonom ljudi pripadnika manjinske grupacije, tzv. etničkim čišćenjem, kako bi se stvorili teritoriji s izrazitom većinom. A, povezano s tim, jednako je neprihvatljivo što se prognanima, kako u prošlosti tako danas, vrlo često nije dopustilo i omogućilo da se kasnije vrate u svoje rodne krajeve.

Na tako uspostavljenim većinskim područjima redovito je vladalo i vladao zakon nametanja interesa i pravila jačega. Stoga na tim područjima sve manjine višestruko trpe i

³⁴ Usp. Slobodan MILEUSNIĆ, *Duhovni genocid. Pregled porušenih, oštećenih i obesvećenih crkava, manastira i drugih crkvenih objekata u ratu 1991-1993*, Beograd 1994.; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj. Uništavanje sakralnih objekata u Hrvatskoj (1991.-1995.)*, Zagreb 1996.; *Raspeta Crkva u Bosni i Hercegovini. Uništavanje katoličkih sakralnih objekata u Bosni i Hercegovini (1991.-1996.)*, Banja Luka-Mostar-Sarajevo-Zagreb 1997.; Muharem OBERDIĆ, *Prilozi izučavanju genocida nad Bošnjacima (1992-1995)*, EL-KALEM, Sarajevo 1999.

³⁵ Usp. Boris NEUSIUS, "Sprachpolitik in Bosnien und Hercegovina. Eine Aufforderung zur Diskussion", in AA. VV., *Minderheiten: Brücke oder Konfliktpotential im östlichen Europa. Tagung der Forost-Projektgruppe III in Regensburg am 28. Juni 2002*, Forost, München 2002., str. 14-23.

imaju velikih problema s ostvarenjem svojih elementarnih prava u školstvu, zapošljavanju i svakodnevnom životu općenito.

Mnogima, koji su pripadnici manjinske grupacije u BiH, prijetila je i prijeti opasnost lagane asimilacije. Dapače, ponekad se u novije vrijeme asimilacija otvoreno preporuča kao rješenje. Odnosno, onima koji se ne namjeravaju asimilirati, kao alternativa nudi se iseljavanje. Npr., sarajevskom nadbiskupu kardinalu Puljiću, kad se požalio da katolici i Hrvati kao manjina u BiH imaju problema s ostvarenjem svojih prava, jedan predstavnik međunarodne politike je otvoreno kazao da je rješenje hrvatskoga pitanja u BiH upravo u asimilaciji ili iseljenju Hrvata.

To su zaista najveći stvarni problemi manjina u BiH. No, s druge strane, na mnogo strana raste svijest o potrebi poštivanja različitosti i prava drukčijih. Stoga u pravcu rješenja ovih problema u BiH, prije svega treba poći od činjenice da je BiH mala zemlja s velikim brojem različitih identiteta: etničkih, vjerskih, kulturnih, jezičnih, folklornih itd. Zato je sigurno da se u rješavanju ovoga vrlo složenoga pitanja mora prihvatiti i poštivati realnost različitih identiteta. A prihvatiti stvarno stanje znači učiniti sve da se svatko osjeća zaista sigurnim u onome što jest.

Međutim, nakon tolikih stoljeća života "na straži" stvorena su takva stanja koja kao rezultat, u naše vrijeme, imaju gotovo posvemašnje međusobno nepovjerenje. Stoga, neka buduće razdoblje bude vrijeme koje će obilježiti proces povratka međusobnoga povjerenja kroz otklanjanje svih stanja koja nisu zdrava a koja su nakupljena kroz povijest. Ako se bude gradilo povjerenje uz uzajamno iskreno poštivanje identiteta, i u mjeri u kojoj se to bude činilo, nestajat će i sindroma vlastite ugroženosti, sindroma posvemašnje krivnje drugoga, sindroma vlastite nevinosti, sindroma vlastite veličine i sindroma manje vrijednosti drugoga.

U BiH, u kojoj su svi u jednom kraju većina a u drugom istovremeno manjina, upravo manjine, koje nažalost još uvijek čekaju svoje uvažavanje i sigurnost, jesu test na kojemu započinje razdoblje boljega puta. Zato svi trebaju još mnogo učiti kako se živi zajedno jer na ovim stranama nitko nije posvema zaštićen. Naime, ni većine ovdje nisu posvema sigurne jer nije davno bilo vrijeme kad je, kao npr. u vrijeme komunizma, ideološka i politička manjina desetljećima zaista terorizirala apsolutnu većinu. K tome, pozicija stvarne većine ili manjine bilo kojega od tri konstitutivna naroda, ovisno od kraja do kraja, na terenu se stalno smjenjuje. Stoga jedino većina koja na svom području poštuje sva prava pojedinaca i prava etničke, vjerske, jezične i svake druge manjine, pripravlja i omogućava reciprocitet za vlastite pripadnike koji su se našli u manjini na nekoj drugoj strani. To vrijedi prije svega kad se raspravlja o stanju u dva entiteta i županijama a naročito kad se radi o povratku izbjeglica i raseljenih, sigurnosti, organiziranju obrazovanja, uporabi jezika i sredstava društvenoga priopćavanja manjinskih skupina. Jer, u protivnom, što uopće vrijedi priča o konstitutivnosti!?